

takkal foglalkozó kilenc monda a halál napjának megjósolásáról, a másvilágon sínylődőkről s azok megsegítésének lehetőségeiről szól. Gonosz szellemekről, akik esténként megverik az öregeket, fekete fazék képében „hönögörögnek”; az ördögéről, kinek munkát kellett adni s ki máig is töri a követ Fekete Hagymásban, míg a másiknak egyik lába lúdláb volt; a harmadik alcsoport hiedelemmondái a hosszúhavasi lidércről szólnak, mely „szarja a tüzet”, továbbá boszorkányokról, ártó szépasszonyokról s más természetfeletti erővel rendelkező emberekről és ezek cselekedeteiről olvashatunk. Természeti démonok, vadleányok, vademberek különösen érdekes, s csak erre a vidékre jellemző mondák hősei, míg a mitikus állatok közül már más vidéken is ismert a sárkány, a kígyó, a víziborjú, a béka stb.

A kincsmondák sokfelé elterjedt változataiból itt is található jó néhány, hiszen az emberek gyakran álmódznak mesés vagyonról, melyet a föld gyomrában szellemek őriznek, és sokszor próbálkoznak „tudós” segítségével mindehhez hozzájutni.

Legendák és vallásos tárgyú elbeszélések zárják a mondák sorát, melyek ismét Jézust és Szent Pétert szerepeltetik földi vándorlásuk közben, Noéról, Mózesről, Szent Józseféről, Mária Magdolnáról, Pilátusról, Szent An-

tról, a csíksomlyói csodákról szólnak.

A Ráolvasások fejezet már nem a mondák tárgyköréhez tartozik, de Salamon Anikó igen szép számban gyűjtött eredeti szöveget igézésről, önöntésről, betegségek gyógyításáról, állatok rontását megelőző bajelhárításról, „nagyidőt” elődíező emberekről, valamint az égitestek kultuszáról, mint amilyen a Nap, a Hold és a szivárvány köszöntése. Kár lett volna mindezeket kihagyni a kötetből.

Végezetül az újonnan felfedezett népköltészeti műfaj, az archaikus népi ima is felbukkant a gyimesi csángók körében, akik erősen katolikusok, s az egyház kifejezett ellenzésére is megőrizték ezeket a családban, vallási összejöveteleken használt apokrif szövegeket, melyekben gyakori a Golgota-jelenet, Szent Lukács evangélista és a mifelénk ismert Szent Ilona. De találunk e csoportban egyházzilag ma is engedélyezett és ismert karácsonyi éneket, valamint néhány legendaballada-törödéket. Végül pedig kértük imaparódiát, melyekben „az imaszöveg és a hétköznapi élethelyzet keveredése adja a komikum forrását”.

Salamon Anikó szép kivitelezésű és igen érdekes könyvét az adatközlők mutatója, valamint a fontos és hasznos tájsojegyék zárja.

SILLING István

A „SZÓ VÁLSÁGÁRÓL” — SZOCIOLINGVISZTIKAI MEGKÖZELÍTÉSBŐL

Bíró Zoltán: *Beszéd és környezet*. Kriterion Könyvkiadó, Budapest, 1984

A szerző nem több egymás mellett élő nyelv vonatkozásában, hanem egyetlenegy nyelv, a romániai magyar nyelv keretein belül *maradva* végzi megfigyeléseit a nyelvhasználat és a környezet összefüggéseivel kapcsolatban. Ily módon kivon ugyan megfigyelései köréből egy nyilván meglévő és ható környezeti tényezőt (egy másik nyelv hatását), azonban lehetsé-

gessé válik számára, hogy a beszédet érő környezeti hatásoknak tisztán csak a (szűkebben vett) szociológiai vonatkozásaival törődjék. Az így kialakuló kép tehát olyan, mintha beszéd és környezet egymásra hatása függetlennek volna tekinthető e bizonyos környezetnek egy olyan meghatározó vonásától, hogy egy- vagy több nyelvű-e. Az ilyen témaszűkítés a szerző

részéről nyilván tudatos. Erre abból lehet következtetni, hogy sem föltevési, sem vizsgálódásmódja, de következtetései sem érintik ezt az összefüggést.

A beszéd: cselekvés (s mint ilyen, társadalmilag determinált). Ez az az alaptétel, amelyből Bíró Zoltán vizsgálódásai során kiindul, s ebből számára mindenekelőtt az a következtetés adódik, hogy a beszédtevékenység során előálló, napjainkra már szinte tendenciaszerűvé sűrűsödött kommunikációs zavaroknak („a szó válságának”) tulajdonképpeni okát (okait) nem a nyelven belül, hanem nyelv/nyelvhasználat és társadalom összefüggésében kell keresni.

Ez a fölfogás érvényesül már a kötetkezdő tanulmányban is, amely *A környezet fogságában* címet viseli. A nyelvi hátrányos helyzetet iskolásgyerekek körében vizsgálja, s okát „az iskola szabályrendszerétől való eltérésekben” látja. Következtetései tulajdonképpen sokkal tágabb körben is érvényesek, nemcsak az iskolai nyelvhasználat vonatkozásában: „a valóságos társadalmi tér egyik meghatározó tényezője lehet a nyelvi előnyös illetve hátrányos helyzetnek”. Ez egyébként az a tanulmány, amely alapvető módon a maga teljes szélességében vázolja a problematikát. A következők azután az itt felvetett kérdéseket „egy-egy ponton” kiegészítik, újragondolják. *A szóértés feltételeiről (Kommunikáció a családban)* című tanulmány (főképpen a preurbánus) családban tapasztalható kommunikációs zavarokat vizsgálja; a *Család—jövőkép—esély* — mint alcíme jelzi — „13—14 éves tanulók értékorientációs hálózatának szövegnyelvi elemzése”; a *Holtponton az anyanyelvi nevelés?* a fogalmazástanítás jelenét elemzi tehát az iskolai anyanyelvhasználati gyakorlatot. Ez a tanulmány (és a következő is) azért érdemel kiemelt figyelmet, mert egy új, egyénileg kidolgozott modellt is kínál, amellyel elkerülhető lehet a fogalmazástanítás jelen helyzetében tapasztalható és a valós kommunikációs helyzetekre semmi tekintettel nem

lévő klisészerűség és sematizmus. Mint jeleztük, a következő tanulmány, *Egy lehetséges út: a vizuális nyelv*, ugyanennél a témánál marad, csakhogy ebben az alkotó szövegteremtés iskolai megvalósításának egyik bevált módszeréről olvashatunk. A szerző saját kísérleteire és tapasztalataira alapozva adja cáfolatát annak az iskolai (pedagógus)körökben gyakran (és lemondóan) hangoztatott, úgymond „tapasztalati megfigyeléseknek”, miszerint „az egyedi szöveg létrehozásához különleges képességek kellenek (tehetség!)”.

A szerző szerencsésen egyesíti magában a kivételesen fölkészült elméleti szakember és a széles látókörű, gyakorló nyelvész-pedagógus oly igen ritkán együtt járó erőnyeit. Számos olyan megállapítást tesz, amelyek (hazai) nyelvhasználati — és pl. anyanyelv-oktatási — gondjaink iránt csak valamicskét is ismerőseknek tűnhetnek. Álljon itt bizonyítékként egy olyan idézet, amely az előszóbeli kifejező-készség fejlesztésére vonatkozik: „Napjainkban sokszor elhangzik, hogy a holnap emberét a gyors helyzetfelismerés, az operatív közlés fogja jellemezni. Olyasvalaki lesz tehát a holnap embere, aki gyorsan és célszerűen tudja szelektálni az őt érő információk tömegét, és maga is gyorsan és célravezetően közli majd mondanivalóját. Az ilyenszerű megnyilatkozások a közlési képesség fejlesztését sürgetik. A holnap embere azonban ma még az iskolapadban ül, és a vizsgálatok arra utalnak, hogy a közlési képességek fejlesztése terén jócskán van még pótolnivaló. „Az (...) elemzett helyzet azt a benyomást kelti, hogy — bizonyos értelemben — holtponton vagyunk...”

E kiválasztott idézet, ha tömören találó is, provokatívan pesszimista kicsengéséből az adott tanulmány (de a kötet egészének) kontextusában is — szerencsére — jelentősen veszít. S ez Bíró Zoltán kötetének — a körültekintő alaposág mellett — egyik legfőbb erőnye: az előremutató kreativitás. Saját gyakorlati tapasztalataival kísérleteinek eredményeivel bizonyítja,

hogy nemcsak remélhető bizonyos javulás, de föltétlenül (és módszeresen) tenni is kell ennek érdekében. Ha jelen kötetében nem jut is el holmi „végső eredményekig” — ezekre különben is csak gyakorlati munka során lehet számítani —, a pusztá helyzetfölmérés holtpontján messze túljut: irányt mutat a munka további folytatásához, s a jövőben elvégzendő feladatok közül is többet jó érzékkel jelöl ki a további kutatások számára. Igen fontosnak tűnik például az a megállapítása, hogy az „intézményesített tömegkommunikáció” fórumai mellett létezik egy úgynevezett „spon-

tán tömegkommunikáció” is, amely rendszerint lényegesen befolyásolja — sokszor éppen az „intézményesített tömegkommunikáció” ellenében — „az egyén kommunikatív praxisát”. Ennek a „rejtett intézményrendszernek” a minél alaposabb megismerése is a jövő nagy feladatai közé tartozik, mert ezen keresztül várható el csak „az intézményesített anyanyelvi nevelési gyakorlat” hatékonyságának a növekedése, a kommunikációs „hátrányos helyzetek” eseteinek csökkentése.

CSEH Márta

S Z Í N H Á Z

„R”

Kifejezett csalódást okozott Jordan Plevnes kortárs szerző „R” című művének újjvidéki, magyar nyelvű ősbemutatója, amelynek akárcsak a mű első, macedón színre vitelének Ljubisa Georgievszki a rendezője. S nem is csak azért okozott csalódást, mert más, erőtlenebb, mert vitathatatlanul messzemenően erőtlenebb, mint a Sterija Játékokon látott, szkopjei előadás volt, hanem mert sem a rendező, sem a főszereplő — Soltis Lajos — nem tudta kiteljesíteni, vagy akár csak végigvezetni az előadás első perceiben felkínált, kétségtelenül érdekes és időszerű problémavilág egyetlen vonulatát sem.

Jordan Plevnes drámáinak központi témája a magánemberi és — az ezzel összefonódó — nemzeti azonosságkeresés, ami az „R”-ben a művészi önkifejezés kínjaival, problémájával bővül, árnyalódik. De mintegy háttérproblémaként, az őszinteségre törekvő művészi kifejezés ellentétéként a politika hazugságai, változékonysága is felismerhető, akárcsak a közelmúltunk politikai megfontolatlanságaira történő utalás, amit az emberek iránti elvszerű elvtelenséget példázó esemény — a főszereplő apját, néhány forradalom harcosát, néptanítót, beteg gyermekének gyógyí-

Jordan Plevnes: „R”. Fordította: Guelmino Sándor. Rendező és díszlettervező: Ljubisa Georgievszki. Jelméz: Branka Petrović. Színészek: Soltis Lajos, Rusz Milán f. h., Romhányi Ibi, Ladik Katalin, Páthy Mátyás, Fejes György, F. Várady Hajnalka, Sz. Rövid Eleonóra, Venczel Valentin, Arcson Rafael, Kovács Etelka f. h., Jelica Bjeli, Szilágyi Nándor, Simon Mihály f. h., László Sándor, Banka János, Giric Attila f. h., Kákonyi Tibor f. h., Törteli László, Márton András, Soltis Őszike.